

TRAUMÁK ÉS TANULSÁGOK

PÁZMÁNY NEMZETKÖZI TANULMÁNYOK
8. KÖTET

A sorozat eddigi kötetei:

GYÖRFFY DÓRA: BIZALOM ÉS PÉNZÜGYEK

JANY JÁNOS: JOGI KULTÚRÁK ÁZSIÁBAN

JANY JÁNOS: ISZLAMIZMUS ÉS PAX ISLAMICA

REZSŐHÁZY RUDOLF: BEVEZETÉS A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK MÓDSZERTANÁBA

SALÁT GERGELY: BÜNTETŐJOG A HAN-KORI KÍNÁBAN

SALÁT GERGELY (SZERK.): A KÍNAI ALKOTMÁNY

SALÁT GERGELY (SZERK.): KÍNAI ÁLOM – KÍNAI VALÓSÁG

Előkészületben:

GÁTHY VERA: INDIA

JOÃO CARLOS ESPADA: A POLITIKAI SZABADSÁG ANGLO-AMERIKAI HAGYOMÁNYA

TRAUMÁK ÉS TANULSÁGOK

*A II. világháború öröksége
a Távol-Keleten*

*Szerkesztette:
Salát Gergely – Szilágyi Zsolt*

TYPOTEX

A kötet kiadását támogatta:

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

TRAUMÁK ÉS TANULSÁGOK

Szerkesztette: Salát Gergely, Szilágyi Zsolt

Copyright © Rácz Lajos, Gergely Attila, Eszterhai Viktor, Szentesi Ambrus Gábor, Kuragane Kei, Fazekas Gyula, Kusai Sándor Zoltán, Klemensits Péter, Krajcsír Lukács, Rácz Gábor, Osváth Gábor, Szakáli Máté, Szilágyi Zsolt, Szivák Júlia, 2017

A kiadvány megjelenését a Pázmány Péter Katolikus Egyetem támogatta a „Központi Alapok Program” 2015. évi KAP-1 kódszámon kiírt, KAP15-046-1.1 BTK számú pályázati projektje keretében.

Hungarian edition © Typotex/Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2017
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 279 930 8

ISSN 2416-1438

TYPOTEX – PANTA

A PANTA a Pázmány Egyetem Nemzetközi TANulmányokkal foglalkozó szakmai közösségének könyvsorozata, mely széles értelemben vett társadalomtudományi munkák révén mutatja be a globális világ múltját és jelenét. A sorozat neve egyszerre utal az intézményi háttérre, valamint arra a teljességre és sokszínűségre, amit megragadni hivatott: Πάντα.

Sorozatszerkesztő: Jany János

TARTALOM

Előszó

7

Rácz Lajos

VILÁGHÁBORÚ A TÁVOL-KELETEN (1894–?)

10

Gergely Attila

A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGE KELET-ÁZSIÁBAN?

JAPÁN ÉS SZOMSZÉDAI

28

Eszterhai Viktor

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ ÁZSIAI HATALMI RENDSZER

EGYENSÚLYTALANSÁGAI: A JAPÁN NORMALIZÁCIÓ

ÉS KÍNA VÁLTOZÓ STRATÉGIÁI

48

Szentesi Ambrus Gábor

FELOLDHATATLAN-E A KÍNAI–JAPÁN TÖRTÉNELMI SZEMBENÁLLÁS?

ELŐREMUTATÓ, MÉGIS KEVÉSBÉ TÁRGYALT MOMENTUMOK

66

Kuragane Kei

YASUKUNI SZENTÉLY, AVAGY A POLITIKAI CSATATÉR

88

Fazekas Gyula

TRANSZGENERÁCIÓS TRAUMATIZÁCIÓ

A KÍNAI–JAPÁN KAPCSOLATOKBAN

112

Kusai Sándor Zoltán

70. ÉVFORDULÓS MEGEMLÉKEZÉSEK

PEKINGBEN – STRATÉGIAI, GEOPOLITIKAI

ÜZENETEK A MÁNAK

142

Klemensits Péter

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÖRÖKSÉGE ÉS A JAPÁN–FILIPPÍNÓ BIZTONSÁGI
KAPCSOLATOK FEJLŐDÉSÉNEK PERSPEKTÍVÁI

168

Krajcsír Lukács

SÁRKÁNY A PIRAMISOKNÁL – AZ EGYIPTOMI–KÍNAI KAPCSOLATOK

182

Rácz Gábor

MIT ADTAK NEKÜNK A JAPÁNOK?

TAIWAN ÉS KOREA FEJLŐDÉSE A JAPÁN URALOM IDŐSZAKÁBAN

208

Osváth Gábor

A HAIKU ÉS A KOREAIK

226

Szakáli Máté

SZINGAPÚR, BEZZEGORSZÁG JAPÁN SEGÍTSÉGGEL

238

Szilágyi Zsolt

AJÁNDÉKBA KAPOTT FÜGGETLENSÉG – AZ ÖNÁLLÓ MONGOL ÁLLAM
KIALAKULÁSÁNAK KÖRÜLMÉNYEI ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

256

Byrappa Ramachandra

INDIA, A HÁTTÉRBÁZIS:

ÁRULÁSOK ÉS ALKUDOZÁSOK

274

Szivák Júlia

A KASMÍRI KONFLIKTUS A FILMVÁSZNON

286

A KÖTET SZERZŐI

306

ELŐSZÓ

A második világháború Kelet-, Dél- és Délkelet-Ázsiában legalább olyan mély nyomokat hagyott, mint Európában. A háború nyomán indult meg a dekolonizáció, fokozatosan kialakultak a mai országhatárok, létrejött a hidegháborús korszak – és részben a jelen – történéseit és folyamatait meghatározó ázsiai nemzetközi rend. A háború máig feldolgozatlan történelmi sérelmeket okozott, új megosztottságokat hozott létre, a térség mai konfliktusainak gyökerei is a világháborúig és az azt közvetlenül követő néhány évig nyúlnak vissza. A háborús események értelmezése körüli viták máig nem jutottak nyugvópontra, sőt az erőviszonyok szemünk előtt zajló átalakulása inkább felerősítette a múlt körül zajló csatározásokat, amelyek a napi bel- és külpolitikai fejleményekre is hatással vannak.

2015 szeptemberében volt a 70. évfordulója annak, hogy a Távol-Keleten is véget ért a második világháború. A kerek évfordulóról az egész térségben megemlékeztek, szemmel láthatólag mindenhol az aktuális érdekek szerint értelmezve a múltat. Az alkalom lehetőséget adott a visszatekintésre és az azóta eltelt időszak értékelésére, s ezáltal még nyilvánvalóbbá vált, hogy az 1945 óta eltelt majd' háromnegyed évszázad nem volt elég a háború következményeinek feledésbe merülésére. A térség politikai életét, nemzetközi viszonyait, kulturális alkotásait vizsgálva számos olyan részletre bukkanhatunk, amely azt bizonyítja, hogy a világháború öröksége a mai napig nagy hatással van az itt élőkre. Gondoljunk csak a lezáratlan – és folyamatosan újabb elemekkel bővülő – területi vitákra, a háború által befolyásolt nemzeti identitásokra, a pillanatok alatt politikai fegyverré változtatható történelmi frusztrációkra.

A háború – és az azzal kapcsolatos reflexiók – egy sor olyan kérdéskört felvetnek, amellyel a mai Távol-Kelet megértésének érdekében is érdemes foglalkozni. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Modern Kelet-Ázsia Kutatócsoportja és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézete ezért határozta el, hogy a 70. évforduló alkalmával olyan tudományos seregszemlét szervez, amelyen Kelet-kutatók vitathatják meg a háború örökségével kapcsolatos tapasztalataikat, mutathatják be kutatási eredményeiket. A *Traumák és tanulságok – 70 éve ért véget a II. világháború a Távol-Keleten* című 2015. novemberi konferencia előadásai nem magának a háborúnak az eseményeit járták körül, hanem azt vizsgálták, hogy azok milyen hatással voltak és vannak a távol-keleti térség mai belső és külső viszonyaira, politikai, kulturális és gazdasági életére. A jelen kötet a konferencia előadásai alapján létrejött tanulmányokat tartalmazza.

A múltnak a Távol-Keleten is hosszú az árnyéka, s a régi ellentétek életben tartásához sokszor a mai hatalmi érdekek is hozzájárulnak. A napi híradásokból is kiderül, hogy a második világháború öröksége ma is él: a Koreai-félsziget megosztottságától a kasmíri konfliktusig, a japán–kínai szigetvitáktól a szingapúri sikertörténetig, a taiwani kérdéstől a koreai kultúrpolitikáig számos jelenség köthető az előző évszázad közepén zajlott világégéshez és közvetlen következményeihez. Okkal remélhetjük, hogy kötetünk a múlt felől közelítve hozzájárulhat e bonyolult térség jobb megismeréséhez, kusza nemzetközi viszonyainak megértéséhez, jelenkori eseményeinek értelmezéséhez.

Budapest, 2016. június

A szerkesztők

VILÁGHÁBORÚ A TÁVOL-KELETEN (1894–?)

Rácz Lajos

Jól emlékszünk arra, amikor ifjabb George Bush amerikai elnök 2003. május 1-jén a USS Abraham Lincoln repülőgép-hordozó fedélzetén bejelentette a (második) iraki háború végét, a hadműveletek sikeres befejezését, a győzelmet.¹ A háború (szemben mondva: fegyveres konfliktus) – váltakozó intenzitással – azóta is tart. Ezt a látszólag ide nem illő bevezetést csak illusztrációnak szántam annak alátámasztására, hogy a hasonló, sőt még az olyan, nyilvánvalóan kiemelkedő jelentőségű dátumok is, mint a második világháború „hivatalos”, középiskolai és egyetemi tankönyvekben rögzített vége (Európában 1945. május 9., a Távol-Keleten 1945. szeptember 3.) csupán a történelem mérföldkövei, tájékozódási pontok egy olyan kanyargós úton, amelynek sem a kezdete, sem a vége nem látható.

1 | „Bush makes...” 2003.

Sokszor még az is utólagos, politikai és szaktudományos mérlegelés kérdése, hogy kik voltak a hadviselő felek (ki kivel háborúzott), mikor kezdődtek az ellenségeskedések, melyik hadszíntér volt része egy nagyobb fegyveres konfliktusnak (világháborúnak), és mi minősül lokális, helyi háborúnak. A Távol-Keletre ez különösen igaz. A neves brit történész, Rana Mitter például *Az elfelejtett szövetséges* című könyvében azt boncolgatja, hogy mennyire jelentős szerepet játszott Kína áldozatvállalása a szövetségesek győzelmében azzal, hogy a Japán-ellenes felszabadító harcokban – amelyekben a legóvatosabb becslések szerint is több mint 10 millió kínai halt meg – sok százezer japán katonát kötött le, enyhítve ezzel a szövetségesekre nehezedő nyomást.² Ez a fegyveres konfliktus viszonylag kis figyelmet kapott a nyugati történetírásban (sőt az egykori, Szovjetunió vezette szocialista táboréban is), a kínaiak nemzettudatában és emlékeiben azonban nagyon is eleven. Mitter a téma lelkes kutatója, több könyvet írt róla, például a *Kína háborúja Japánnal* című monográfiát.³ Mindkét említett könyv címlapján az 1937–1945-ös dátumok láthatók. Ezek szerint a második világháború a Távol-Keleten 1937-ben kezdődött volna?

Mitter az 1939. május 4-i, Chongqing elleni terrorbombázás felidézésével indít, megállapítva, hogy Európában ekkor még – látszólag – béke honolt, Ázsiában viszont már javában tartott a háború.⁴ Hozzá hasonlóan a legtöbb történész az 1937. július 7-i, a pekingi Marco Polo hídon lezajlott „incidenshez” köti a (második) kínai–japán háború kezdetét.

A Távol-Keleten elkövetett háborús bűncselekményeket vizsgáló nemzetközi katonai törvényszék (IMTFE) értékelése szerint a „Lugouqiao incidenst” a Fengtaiban állomásozó japán csapatok provokálták ki, hogy legyen ürügyük a hídon keresztül Pekingbe vezető, stratégiai fontosságú vasútvonal birtokba vételére. A bíróság a rendelkezésére álló dokumentumok alapján megállapította, hogy az Északkelet-Kínát (Mandzsúriát) megszálló japán Kvantung Hadsereg akkori vezérkari főnöke (a későbbi miniszterelnök), Tōjō Hideki egy 1937. júniusi táviratában arra ösztönözte a japán szárazföldi erők parancsnokságát, hogy a Szovjet-Oroszország elleni támadás előkészítésének jegyében először a kínai nacionalista kormány erőire mérjen csapást, ezzel biztosítva a hátországát. Mandzsúria (és Jehol tartomány, azaz a mai Chengde város környéke) elfoglalása ezek szerint csak az első lépés volt Kína egész területének tervezett szakaszonkénti megszállása folyamatában, hogy biztosítsák az ország hatalmas

2| MITTER 2013b.

3| MITTER 2013a.

4| MITTER 2013b: 1.

erőforrásainak (nyersanyagainak és késztermékpiacának) igénybe vételét Ázsia meghódítása érdekében.⁵

De mi is volt a szóban forgó „incidens”? 1937. július 7-én a Peking közelében állomásozó japán csapatok (amelyeknek létszáma többszörösen felülmúlta az 1901-es bokszeregyezményben foglaltakat) egy éjszakai gyakorlatozás során elveszett, de aztán előkerült közkatonájukra hivatkozva követelték a kínai hatóságoktól, hogy átkutathassák a közeli Wanping városkát. A kínaiak nem engedtek a jogtalan követelésnek, és lezárták a városba vezető úton fekvő Marco Polo hidat, amelynek birtoklásáért heves harcok robbantak ki.

Ezek az egyértelmű tények, az események jelentőségének megítélése azonban sokrétű. Vannak olyan nézetek, melyek szerint az eset a véletlen számlájára írható, vagy éppenséggel a kínai kommunisták előre eltervezett provokációja volt (két ellenségük „összeugrasztására”). Japán értékelések szerint az incidens egyáltalán nem nevezhető történelmi jelentőségű eseménynek, és nem is tekinthető a kínai–japán háború kezdetének; a történészek többsége azonban úgy véli, hogy innen, vagyis 1937-től datálható az ellenségeskedések kiszélesedése és általános fegyveres konfliktusba való átnövése. Peking mellett – többek között – a „másik főváros”, Shanghai is csatatérre változott.

Peter Harmsen *Shanghai 1937* című könyvének a „Sztálingrád a Jangcén” alcímet adta, utalva az összecsapások hevességére, elhúzódására, elkéseredettségére és a mindkét oldalon elszenvedett óriási veszteségekre. Az előszóban megállapítja, hogy a korszerű, XX. századi városi harc (amelynek „iskolapéldája” a sztálingrádi csata volt), valójában Shanghaiban született meg, és a második világháború főpróbája, vagy jobban mondva a második világháború része volt:

Tekinthetjük egy átfogó konfliktus első nagy csatájának is, amely az emberiséget két fő táborra választotta szét: az egyik különféle fasiszta rezsimek csoportja, a másik demokratikus és totalitárius országok elegye. A nyugatiak számára természetes, hogy a második világháború „igazi” kezdetét Hitler 1939-es, Lengyelország elleni inváziójától számítsák. Az ázsiaiak viszont éppen ennyire jogosan gondolják úgy, hogy a világháború már két évvel korábban, az észak-kínai alföldön és a Jangce partján kezdődött.⁶

Ha azonban megnézzük Rana Mitter bemutatkozó oldalát az Oxfordi Egyetem St. Cross College Keleti Intézetének honlapján, akkor azt az érdekes momentumot fedezhetjük fel a kínai–japán háború (és annak következményei)

5| BOLSTER – CRYER 2008: 366.

6| HARMSSEN 2015: 7/523.

mint a szerző kedvenc modern Kína-kutatási témáinak egyike mellett, miszerint a háború 1931-től 1945-ig tartott.⁷

Valóban, ha visszafelé lépdelünk az időben, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy Kína és Japán már 1937-et jóval megelőzően folyamatosan hadakozott egymással. Jelentős kínai területek már 1932-ben japán katonai megszállás alatt sínylődtek. Az ún. „shanghai-i incidensről” írott könyvének alcímében Donald Jordan kerülve a kicsinyítő megfogalmazást, az *1932-es shanghai-i háború* néven illeti az akkori eseményeket.

Mi történt 1932-ben Shanghaiban? Január 18-án kínai gyári munkások egy csoportja összeverekedett néhány japán buddhista szerzetessel, ami után japánellenes és antiimperialista tüntetések robbantak ki a városban. A csetepatét a szélsőséges szektatagok kirívó viselkedése váltotta ki. Jordan szerint, mivel a japánok Kelet-Ázsiában vitathatatlanul a legfejlettebbek és a legerősebbek voltak, a kínaiakat lenéző megvetéssel kezelték. Az erőszakos, megalázó, durva bánásmód ekkor – állítólag – a japán viselkedés megszokott velejárója volt. A kínaiak viszont hagyományosan bezárkózóak, büszkék és idegengyűlölők voltak. A japán „mesterek” nem találtak alázatos tanítványokra a kínaiak körében.⁸

A tömeges megmozdulásokat a helyi rendőrség brutálisan leverte, a térségben összevont japán csapatok parancsnoksága mégis ultimátumot intézett a kínai hatóságokhoz, bocsánatkérést és kártérítést követelve. A japánok valójában ürügyet kerestek arra, hogy a Guomindang közelben állomásozó 19. hadseregét megtámadhassák, mert tudták, hogy a nacionalista kínai kormány gátat akar szabni további terjeszkedésüknek (így pl. Shanghaiban bojkottot szerveztek a japán áruk ellen). A város civil vezetése megpróbálta megvesztegetni a 19. hadsereg parancsnokságát, hogy vonuljon vissza, és ezzel óvja meg a várost az ostromtól. A tisztek – „hazafias adományként” – elfogadták a pénzt, de a csapatokat nem vonták vissza.

Január 28-án japán repülőgépek bombázták Shanghait. Ez volt az első, tehát hadtörténelmi jelentőségű, repülőgép-hordozóról végrehajtott bevetés a távol-keleti hadszíntéren, egyben – Barbara Tuchman, kiváló amerikai történész szavaival – „a polgári lakosság ellen elkövetett első terrorbombázás”,⁹ ami még a Guernica elleni hírhedt tömegmészárlást is öt évvel megelőzte (és sokszorosan felülmúlta). A bombázások után megindult a szárazföldi támadás is. Sokak meglepetésére a 19. hadsereg állta a sarat. Mindkét fél erősítéseket vetett be, egy hét múlva már százezres japán haderő próbálta bevenni a várost (a harcok főleg a kínaiak által lakott városrészt érintették,

7| <http://www.orinst.ox.ac.uk/staff/ea/chinese/rmitter.html>.

8| JORDAN 2001: 9.

9| TUCHMAN 1970.

a külföldi koncessziós területeket mindkét fél kímélte). Végül a japánok technikai – különösen tüzérségi, páncélos, haditengerészeti és légi – fölényének hatására az időközben 50 ezer fősre fogyatkozott kínai csapatok felhagytak a város védelmével, és visszavonultak.

A japánok a „Marco Polo hídi incidenst” követően, 1937-ben újra megtámadták Shanghait. Bár a harcokban a japánok is súlyos veszteségeket szenvedtek, Shanghai birtokba vétele után azonnal megkezdték a Nanjing, az új főváros elfoglalásának előkészítését szolgáló átcsoportosításokat. A kínai kormány Wuhanba költözött, a hadsereg fő erőit az ország belsejébe vonták vissza, Nanjing védelmére mintegy 100 000 katonát hagytak hátra Tang Shengzhi tábornok parancsnoksága alatt, aki megígérte, hogy mindhalálig harcol. A polgári lakosság elmenekülését megakadályozták. Decemberben néhány napos ostromot követően Tang tábornok visszavonult, a városban rekedt kínai katonák a lakosság közé vegyülve pánikszerűen menekültek, a túlerőben lévő japánok elfoglalták Nanjingot. Az ezt megelőző és követő néhány hét eseményeiről Iris Chang számol be a *Nanjing megerőszakolása, a második világháború elfelejtett holokausztja* című elemzésében, amelyben interjúk és visszaemlékezések alapján a japán katonák, a kínai civilek és az ott ragadt külföldiek szemszögéből mutatja be a mintegy 300 000 megerőszakolt, megkínzott és meggyilkolt kínai áldozat, férfiak, nők és gyermekek szenvedéseit. Bár a veszteségek pontos mértékéről a történészek még vitáznak, úgy tűnik, hogy az áldozatok száma felülmúlta a hirosimai és nagasaki atombomba okozta együttes veszteségeket.¹⁰

Chang a mélysárlás eltussolását elfelejtett holokausztnak, a nanjingi áldozatok második megbecstelenítésének nevezi. Megállapítja, hogy Amerikában nincs olyan gyerek, aki az iskolában ne hallott volna Auschwitzról, a gázkamrákról, Anna Frank naplójáról, vagy akár az atombomba által a japánoknak okozott szenvedésekről. De alig van olyan gyerek vagy felnőtt, aki hallott volna arról, hogy mi történt Nanjingban 1937 decemberében. Sokan még azt sem tudják – hiába végeztek egyetemet –, hogy Kína és Japán háborúban állt egymással a második világháború végéig. Ők csak Pearl Harborról és Hiroshimáról hallottak. Ez a tudatlanság az ázsiai származású amerikaiakra is kiterjed. Egyesek visszakérdeznek: Nanjing? Az micsoda? Egy dinasztia neve?

Mind a nanjingi mélysárlást, mind a shanghai-i „incidenst” megelőzte a mukdeni japán bevonulás, amelynek emlékműve és a rendszeres megemlékezések arról tanúskodnak, hogy 1931. szeptember 18-a valójában legalább annyira tekinthető a második világháború ázsiai hadszínterein folyó harc-tevékenységek kezdetének, mint 1941, 1937 vagy 1932. A „mukdeni incidens”

a mai Shenyang mellett, Északkelet-Kínában húzódó japán vasútvonal elleni robbantásos akció volt, amit japán katonák hajtottak végre, de a kínaiakra fogták, és ürügyül szolgált Mandzsúria megszállására, majd a mandzsu bábcászárság létrehozására. Az „igaztalan” külföldi (elítélő) reakciók miatti sértettség jegyében Japán 1933-ban kilépett a Népszövetségből, hogy – nemzetközi ellenőrzés híján – szabad kezet kapjon az ázsiai terjeszkedéshez.

David Gordon brit történész szintén 1931-re teszi a háború kezdetét, de ezt kiegészíti azzal, hogy a közvetlen előzmények valójában csaknem két évtizeddel korábban visszavezethetők. Az első világháborút úgymond lezáró békeszerződések ugyanis nemcsak az olyan vesztes ellenséges országokat szolgáltatták ki a nagy- és a kisantant kénye-kedvének, mint Magyarország, hanem a szövetséges Kínát is a másik szövetségesnek, Japánnak, amely megkapta a korábbi német koncessziós terület, Konfuciusz szülőhelye, a stratégiai fekvésű Shandong-félsziget feletti ellenőrzés jogát. A győztes nagyhatalmak a Németország ellen harcoló szövetségesüket, Kínát is felosztották egymás között. Ahogy az Európa-központú történetírás megállapítja, hogy a második világháború tulajdonképpen az első folytatása volt, mert Németország revánsot akart, és az igazságtalan békediktátumot egy percre sem állt szándékában követni, ugyanúgy azt is megállapíthatjuk, hogy az akkori Japán egyáltalán nem kívánt megelégedni a neki odadobott konccal, és egész Ázsia hegemon hatalmává akart válni.

Részben a japán törekvések felismerése okán a nagyhatalmak készek lettek volna elfogadni egy erős, egységes Kínát, amely képes irányítani a saját sorsát. Japán azonban 1945-ig nem tudott szabadulni attól a meggyőződésétől, hogy Kína szanaszét szórt tartományok halmaza, amelyeket egymás ellen kijátszva az egész országot meg lehet hódítani. Ez volt a háború egyik (fő) oka... – állapítja meg esszéjében David Gordon.¹¹

Vajon mikor kezdődik egy háború? Akkor, amikor eldördül az első lövés, vagy akkor, amikor a politikusok és a katonák eldöntik, hogy háborút robbantanak ki mindenáron? Akkor, amikor ennek jegyében megkezdik az előkészületeket, a propagandát, a szövetségek összekovácsolását, a belső ellenzék elnyomását, a haderőfejlesztést, a kémkedést, a mozgósítást, a felvonulást, a kisebb-nagyobb incidensek provokálását, sérelmeik felhánytorgatását és békevágyuk feltűnő bizonygatását? A hírhedt Tanaka-memorandum mindenesetre arról tanúskodik, hogy Japánban már *1927-ben* megszülettek a világhódító tervek. A memorandum (a császárnak szóló feljegyzés, emlékeztető) szerint:¹²

11 | GORDON 2006: 138.

12 | CROW 1942.

A világmentő megszerzése érdekében el kell foglalni Ázsiát...
 Az Ázsia fölötti uralomhoz el kell foglalni Kínát...
 A Kína fölötti uralomhoz el kell foglalni Mandzsúriát és Mongóliát...
 Ha elfoglaltuk Kínát, akkor a többi ázsiai és dél-tengeri ország is behódol, és...
 A világ elismeri, hogy Kelet-Ázsia a miénk.

Ez a dokumentum, amelynek hitelességét japán történészek azóta is vitatják, egy távol-keleti szovjet újságban jelent meg először, nyilvánvalóan a szovjet hírszerzésnek köszönhetően.

Richard Rosencrance, a cambridge-i egyetem történésze a szerkesztője annak a 2014-es tanulmánykötetnek, amelyben az első világháború okait veti össze a napjainkban kibontakozó kínai–japán konfliktussal. Rosencrance a történelemben a neorealista iskolát követi, vagyis azon az állásponton van, hogy a földrajzi elhelyezkedés, a természeti és emberi erőforrások mennyisége és minősége, az objektív adottságok többé-kevésbé meghatározzák az államok geostratégiai helyzetét, és azon keresztül azokat az alapvető érdekeket, amelyek a nemzetközi folyamatokat, az országok kül- és biztonságpolitikáját mozgatják.

A könyv – a mai Kína mint az első világháborút megelőző Németország-hoz hasonlóan feltörekvő hatalom által képviselt fenyegetéssel kapcsolatban – az alábbi következtetésre jut:

A párhuzam az első világháborúval csábító, de félrevezető. A fő (diplomáciai) kihívás napjainkban nem az, hogy elrettentsük Kínát, vagy (szövetséggkötésekkel) ellensúlyt képezzünk vele szemben, hanem az, hogy rávegyük a világ leghatalmasabb gazdasági együtteséhez való csatlakozásra.¹³

Ennek a véleménynek a helytállóságát vagy éppen az álszentségét és naivitását most nem vitatjuk meg, pusztán azért ismertettem, hogy napjaink konfliktusai és az első világháború közötti folyamatosságot (gondolati összefüggést) illusztráljam.

Egy Rosencrance által szerkesztett másik tanulmánykötetben Jonathan Haslam írt egy kritikai fejezetet a hatalom „elemi geometriájáról”, amelyben leszögezi: a hegemonisztikus terjeszkedés tagadása a császári Japán esetében, amely 1895-től 1945-ig a legagresszívabb hatalom volt, történészi szemmel nézve megoldhatatlan problémákat vet fel. Egy (és csakis egy) olyan sajátosság van, ami a 19. század legvégétől egészen a második világháború befejezéséig egységes értelmezési keretbe foglalja

13| ROSECRANCE 2014: 11.

Ázsia hadtörténelmét, és ez az átfogó sajátosság Japán agresszív törekvéseiben érhető tetten.¹⁴

Japán ázsiai ambíciói Oroszország révén áttételeződve az európai fejleményeket is jelentősen befolyásolták. Az orosz–japán háborúban elszenvedett 1905-ös vereség nyomán tört ki a polgári demokratikus forradalom Oroszországban, és végső soron az akkor megindult folyamat vezetett el a cárizmus 1917-ben bekövetkezett bukásához. Japán nemcsak Kína, hanem a természeti kincsekben szintén gazdag orosz (majd szovjet) Távol-Kelet meghódítását is tervezte. 1932–35 között Araki tábornok, hadügyminiszter vezetésével kidolgozták Szibéria elfoglalásának konkrét hadműveleti terveit. Az 1933-ban lendületet kapott szovjet hadseregfejlesztés – a közhiedellemmel ellentétben – nem elsősorban a fasiszta Németország elleni háborúra való felkészülést, hanem legalább annyira a Japán fenyegetés kezelését, elrettentését is célozta. 1939. július–augusztus folyamán Halhin-Gol térségében, a szovjet–mongol–kínai határon az Észak-Kínát megszállva tartó japán Kvantung-hadsereg hadüzenet nélküli határháborút kezdeményezett, amelyben súlyos vereséget szenvedett. Történelmi dokumentumok tanúsítják, hogy Japán csak az 1943-as kurszki csata után tett le véglegesen a Szovjetunió megtámadásának tervéről. A szárazföldi erő vezetése csak ekkor látta be, hogy a szovjet harckocsi csapatok ellenében nincs esélye a győzelemre Szibériában.

Véleményem szerint a 20. század első felének japán expanzionizmusa kényszerítő erejű belső és külső okokra vezethető vissza. Az 1868-ban indult Meiji-reformok fejnehez iparosítást valósítottak meg. Ez volt a japán „nagy ugrás”, egy olyan korszerű nehézipari (azon belül hadiipari) kapacitás kiépítése jegyében, amelynek nem voltak meg a belső erőforrásai, hiányoztak hozzá az alapok, vagyis a nyersanyag- és energiaforrások, valamint a piacok és a nemzetközi mozgástér. A Meiji-reformok (valójában egy felülről végrehajtott forradalom) helyreállították a császár isteni mandátumát, és politikai hatalomba segítették legfőbb támogatóját, a katonai kasztot. Japán modernizációja egyben a militarizmus diadala is volt. A végrehajtó hatalom a katonák kezébe került: a legmagasabb vezénylő rangú tábornok, Araki a 30-as években hadügyminiszter lett, 1941-ben Tōjō Hideki pedig a „polgári” kormány miniszterelnöke.

Michael Banhardt szerint japán erőltetett modernizációját a nyugati fenyegetés kényszerítette ki, amit azzal próbált kivédeni, hogy maga is gyarmatosító, imperialista hatalommá vált. A politikatudomány neorealista álláspontjából egyenesen következik ezen törekvés szükségszerűsége

(„logikussága”), de – a körülmények (geostratégiai helyzet, nemzetközi erőviszonyok) ismeretében – eleve kudarcra kárhoztatott volta is.¹⁵

A fenyegetettség szempontjából a 19. században Kína hasonló helyzetben volt, mint Japán, de földrajzi, történelmi, társadalmi és kulturális okokból csak 110 évvel később kötelezte el magát a valódi és átfogó reformok mellett. A „Nixon-sokk” Japán szempontjából az a villámszerű felismerés volt, hogy Kína – amerikai jóváhagyással – kitörhet az elszigeteltségből, és versenybe szállhat Japánnal Ázsiában és világszerte. Kína óriási erőforrásainak köszönhetően „lekörözheti” Japánt, mint ahogy az a GDP és a világkereskedelmi részesedés, valamint a globális politikai befolyás tekintetében napjainkra be is következett. Vajon megfér-e két dudás egy csárdában? Kína „hiperhatalommá” válása¹⁶ megengedi-e Japán nemzetközi pozícióinak erősödését, vagy legalább megőrzését?

Kína „békés felemelkedése”, sőt már „ringbe szállása”, azaz külpolitikai nyitása és gazdasági reformjai, valamint a WTO-tagság által is jelzett versenyképessége megkérdőjelezi a második világháború utáni japán modell érvényességét (ami sok tekintetben hasonló a világháború előttihez, azzal a különbséggel, hogy nem katonai, hanem gazdaságfejlesztési és kereskedelempolitikai eszközökkel kívánja részesedését növelni a nemzetközi munkamegosztásban). Ha Japán versenyképes akar maradni Kínával szemben, akkor „normális” állammá kell válnia, azaz a csúcstechnikai ipar, a liberális kereskedelempolitika és az információs társadalom kiegészítéseként katonai erejét is fejlesztenie kell, és védelempolitikájában aktívan és határozottan kell kiállnia nemzeti érdekei képviseletében (és Kína további térnyerésének korlátozásában). Vagyis adottak a feltételek a mindeddig parázsló japán–kínai konfliktusok felizzításához.

A nyugati országok – a Meiji-reformok óta Japánt is közéjük számítva – sokáig igyekeztek követni azt a Napóleonnak tulajdonított tanácsot, hogy ne engedjék felébredni az alvó óriást. Japán részt vett a bokszerlázadás leverésében, sőt azt megelőzően egymaga is háborút indított Kína ellen.

Az 1894–95-ös háború zömmel a partközeli vizeken és a tengermentéken zajlott. Ahogy az oroszoknak tíz évvel később, a kínai hadiflottának sem sok esélye volt a győzelemre, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy Cixi, az anyacsászárné a katonai költségvetés hadiflottára szánt előirányzatának jelentős részét elsikkasztva inkább a szeszélyeinek hódolt, és márványhajót építtetett a Nyári Palotában. Ezt egy pekingi katonai attasé kollégám egyszer így kommentálta: „Cixi helyesen cselekedett. A márványhajót még most is sokan megcsodálják, a háborút meg a kínaiak mindenképpen elvesztették volna.”

15| BARNHART 2010.

16| TÁLAS 2006.

Önként adódik a kérdés: Kína és Japán vetélkedésében ki a nevető harmadik? Ki volt, és ki lesz az ázsiai–csendes-óceáni térség meghatározó hatalma?

Az USA Ázsia-politikája a múlt század 20-as, 30-as éveire a Stimson-doktrínában teljesedett ki, ami a japán terjeszkedésre adott válasznak is tekinthető, nevezetesen: Washington nem ismer el egyetlen olyan japán–kínai megállapodást sem, amely az érdekeit és a szerződéses kötelezettségeit sértené. Vagyis az USA felismerte, hogy Japán a veszedelmesebb versenytárs, és a két ázsiai hatalom konfliktusában – az angolszász stratégiai hagyományoknak megfelelően – a gyengébbik mellé állt.

Bebizonyosodott, hogy egy ázsiai hegemon hatalom kialakulása nemcsak Európára, hanem Amerikára is fenyegetést jelenthet. A japán és az amerikai törekvések Hawaii-nál közvetlenül konfrontálódtak egymással. Dorothy Perkins *Japán háborúba megy* című könyvében az 1868-tól 1941-ig terjedő időszakot nevezi a japán katonai expanzió korszakának. Mint mondja, Pearl Harbor beléptette Amerikát a második világháborúba és egy olyan hadüzenet nélküli háborúba, amelyet Japán már évtizedek óta folytatott Ázsiában.¹⁷

Hawaiiinak mint az amerikai és japán törekvések ütközőpontjának a történelméről e helyütt közbevetőleg elég dióhéjban csak annyit elmondani, hogy a csendes-óceáni szigetcsoporthoz lakossága – tekintettel arra, hogy a terület nagyjából félúton fekszik az USA és Japán között – a 19. század végére az őslakosok mellett jelentős számú japán és amerikai bevándorlóval bővült. Az eltérő kultúrák keveredése politikai megosztottságot eredményezett: az őslakosok royalisták, a japánok a császár hívei, az amerikaiak pedig köztársaságpártiak voltak. A belső feszültségek külső beavatkozási kísérletekkel párosultak. 1893-ban amerikai csapatok szálltak partra Hawaiiin, az USA állampolgárainak védelmében. 1894-ben a szigeten kikiáltották a köztársaságot. Japán aggódott a fejlemények miatt, és 1897-ben demonstratív módon hadihajókat küldött a térségbe. Az amerikaiak azonban nem hátráltak meg, és az USA 1900-ban hivatalosan is bekebelezte a szigetországot, amelynek jogi státusa ekkor „önkormányzati területre” változott. Ez maradt a helyzet egészen 1959-ig (a két világháborút és a nemzedékváltásokat, belső politikai átalakulást most nem részletezve), amikor az amerikai kongresszus – az 1954-es „demokratikus forradalom” útján hatalomra jutott párt kérésének engedve – törvényt hozott a terület tagállami státusáról, amit a szigetlakók egy népszavazáson elsőpró többséggel jóváhagytak.

Visszatérve e tanulmány fő témájához, a kínai–japán kapcsolatok katonai és biztonságpolitikai dimenziójába, Perkins monográfiája tulajdonképpen egy részletes kronológia Ázsia – benne Japán és Kína – hadtörténelméről.